

TM	Г. XXXII	Бр. 4	Стр. 761 - 770	Ниш	октобар - децембар	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 1:79

Прегледни чланак
Примљено: 18.06.2008.

Ратко Р. Божовић
Филозофски факултет
Никшић (Црна Гора)

ИГРА ИЛИ СЛОБОДНО ВРИЈЕМЕ, СЛОБОДНО ВРИЈЕМЕ ИЛИ ИГРА

Резиме

У тексту се разматра релација игре и слободног времена, гдје се настоји показати како се игра највише одиграва у слободном времену, а слободно вријеме најпотпуније остварује у игри, поготову у дјечјој игри и игри умјетности. У ствари, нема игре без слободног времена нити истински потпуног слободног времена без игре. Такво одношење слободног времена и игре ствара претпоставке да се игра јавља као слободно вријеме, а слободно вријеме као игра, што је, на један начин, остваривање слободе. Зато, само истинска (неискварена) игра и право вријеме слободе и слобода времена представљају уједно слободно вријеме и слободу игре.

Игра и слободно вријеме нијесу два типа различитости, него, напротив, мање-више истости. Уколико је вријеме више испуњено чистом игром, те играчким захватима садржаним у другим (само)дјелатностима, посебно самодјелатностима умјетничког карактера, утолико је то вријеме са више слободе, потпуније испољености личности која се игра.

Кључне речи: игра, дјечја игра, игра умјетности, умјетност игре, слободно вријеме, слобода времена, вријеме слободе

Истости игре и слободног времена

Прво питање што се поставља (може и као констатација) јесте да (ли) свака истинска игра (спонтана, креативна, неутилитарна, слободно изабрана и слободно обављена као самодјелатност), представља испуњено слободно вријеме, односно "једноставно" речено сло-

бодно вријеме? Или, окренемо ли ствар па пођимо од тога да ли испуњено слободно вријеме може бити тако слободно испуњено ако у њему нема игре? Дакле, игра и слободно вријеме нијесу два пола различитости, него су, напротив, мање-више истост. Наиме, свака истинска игра одиграва се у слободном времену, исто као што је слободно вријеме највише, по игри, препознатљиво. Уосталом, каква би то била игра без њеног слободног одигравања у времену које је, по самој њој, слободно. Још ако томе додамо онај значај што га Гадамер даје игри, а то је да је игра "оно што играча има у власти, што га улиће и држи у игри" (Х. Г. Гадамер, 1978: 147), што значи да се таква појава догађа у слободном времену, тј. времену без присиле, односно времену слободе. А та истост игре и слободног времена најпотпуније се препознаје у дјечјој игри. Рекло би се, више него у умјетничкој игри или игри умјетности, поготову по избору игре а и по начину њеног извођења, уношења себе у игру и истовремено овладавањем игре играчем.

Свако вријеме је испуњено нечим, али ипак различито, по смислу егзистенције, тј. начину испуњености људског простора и времена. Уколико је вријеме више испуњено чистом игром, па и играчким захватима садржаним у другим дјелатностима поготову самодјелатностима, умјетничким посебно, утолико је то вријеме са више слободе, као и потпуније испољености личности која се игра. Ту тако рећи истост слободног времена и игре, Еуген Финк ће изразити овако: "Играмо ли се јер имамо слободно време – или имамо слободно време јер се играмо?" А непосредно прије тога Финк ће експлицирати: "Само игра има слободно време". Финк одмах потом образлаже овај свој чврсти став указујући на површност истраживача слободног времена у погледу тога што многи од њих тако рећи на исто-вјетан начин схватају – како и у којој мјери слободно вријеме стоји на располагању да би било "испуњено играма свих врста на смислен и усређујући начин" (Е. Финк, 1984: 336). Игра има толико пуно димензија које испуњавају људску егзистенцију од којих је, рећи ће Финк, дјелатно (боље речено самодјелатно) "ослобађање времена" веома битно за игру (Ibid., 340). Ту се огледа *узајамност* или да кажемо *истост* игре и слободног времена.

Можемо слободно тврдити да је свака истинска (спонтана и стваралачка) игра истовремено и *умјетничка игра*, односно изражава се као *умјетност игре*, а што опет не значи обавезно и као *игра умјетности*. Наиме, ради се о томе да има умјетничке игре као и умјетности игре, иако такве игре не морају припадати умјетничком стварању, тј. игри умјетности, па иако се изводе на умјетнички начин. "Све игре нису уметност" што опет не значи да умјетност није "највише оригинална форма игре". Дакле, као што има слободно-стваралачких игара а које не морају припадати умјетности, иако засигурно

сама умјетност може бити најоригиналнија игра (Ibid., 341), чак више него игра сама која је на умјетнички начин изведена. Игра умјетничког стварања је као и дјечја игра озбиљна и невина. Ниче сматра да дјечја игра и стваралачка игра умјетника или умјетности (свеједно) представљају најстваралачкије игре. Он иде толико далеко да невиност саме игре види у њеној озбиљности. А дјеца се, у свој својој невиности, много озбиљније играју него што се то играју одрасли. Одрасли свјесно и подсвјесно знају да кваре игру а што дјеца далеко мање умију, тј. мање то хоће да чине. Зато су дјечја игра и игра умјетности узор свакој другој истинској игри. А када је у питању разумијевање и тумачење трагичног мита, онда се то односи на чисто естетску сферу, никако прелажење "на подручје сажаљења, страха, етички узвишеног". Управо зато "трагични мит треба да убеди како су чак и ругоба и несклад уметничка игра коју воља, у вечитом преобиљу своје насладе, игра сама са собом" (Ниче, 1985: 135-36). Све то укупно, по Ничеу, подразумева оправдање читавог "света као естетског феномена" (Ibid.).

Спонтано-стваралачка игра (дјеце а и одраслих људи); не само умјетничка нити само игра умјетности, одиграва се у пуном слободном времену, односно времену слободе или слободи времена. Тиме се игра показује као пуно остварено вријеме за разлику од неслободног па чак и дјелимично слободног времена. Слободно вријеме је испуњено игром у смислу самостваралачке слободе, игре стварања и стварања игре. У томе и јесте ствар, да игра али само она истинска, а не намјештена, искалкулисана "игра" око игре, представља право провођење слободног времена човјека. Нема потпуног човјека без игре, нити игре без слободног човјека. Игра може да буде драж борбе, без побједе. Важна је, тј. важнија побједа игре него побједа у игри, а што значи овладавање игре играчем. Сваки прави играч се повинује законима (нормама и правилима) игре, али не у смислу да подређује играчку слободу и инвентивност строгој игри, него, напротив, у игри треба да буде свој али опет у заједници са другима. Та се заједница не састоји само од директних учесника (играча) у игри, него и од многих других (публике) који уживају у играчким захватима у слободној и отвореној игри.

Веома је растегљиво значење слободног времена, у погледу тога шта оно јесте као и тога шта оно може бити. Исто тако је са значењем игре. Уопште речено, игра јесте слободна активност у слободном времену. Она се, у ствари, јавља као слободно (остварено) вријеме. Што је више спонтано-стваралачке игре, то је више слободног времена, поред тога и потпунијег слободног времена. Тиме слободно вријеме бива у игри и са игром. Напросто, неприхватљиво је мишљење о постојању слободног времена без игре, а игра је већ, на прави начин, остварено слободно вријеме. У томе се јавља сусрет слободног времена и игре, гдје је игра оно право слободно вријеме, а слободно вријеме потпуније ако не и најпотпуније са игром, или у игри.

Игра може бити обавезујуће креативна и озбиљна, а истовремено забавна, рекреативна и релаксациона, тако да није лако утврдити када је више или мање игра. Има људских (пре)озбиљних дјелатности а и самодјелатности које, на први поглед, не изгледају да имају везе, нарочито ближе, са игром. Завиримо ли "иза фасаде" или заронимо ли дубље, наићемо на игру стваралачке снаге инвенције и имагинације. Тамо гдје је јасно препознатљива вриједност игре – као што је у игри умјетности уопште, а поготову у игри умјетничког стварања – апсолутно значи да такво стварање говори да се не ради о једноставној забави или још једноставније разоноди. Јер разно-разне забаве, а поготову разоноде, не морају бити игра, него више пропратне појаве озбиљне игре, али и једностране и испразне, често неозбиљне, играрије и антистетска пражњења на јавној сцени пред масовном публиком.

Игра или слободно вријеме

Изгледа да ништа тако као игра не испуњава слободно вријеме. Али, опет морамо бити опрезни при таквој тврдњи. Наиме, није свака игра слободно вријеме нити се чак свака одиграва у слободном времену. Уосталом, није ни свака "игра" игра. Постоје разне играрије као облици изигравања игре, "игре" око игре. Такође, постоје облици кварења спонтане и стваралачке игре преусмјеравањем игре, посебно утилитарном рачуницом па и политичком прагмом, у облике супротне њој самој. Није толико битно коју игру играш, него више шта уносиш у њу и истовремено шта чиниш игром од себе. То Сретен Марић на прави начин објашњава: "Није, можда довољно, рећи само 'реци ми шта се играш', већ шта све уносиш у своју игру ма које 'категорије' она била, па да ти кажем ко си. Не да ли си надвладао природу у себи, већ што си с њом учинио" (С. Марић, 1979: 21). Али, ко би рекао да се свака игра одиграва само у човјековом слободном времену? Колико се само најпрофесионалнијих игара, посебно спротских, одиграва у обавезујућем времену, дакле, ближе радном него слободном времену. Зато, само истинска игра и право вријеме слободе и слобода времена представљају уједно слободно вријеме и слободу игре. То је игра у слободном времену која је најближе безазленој дјечјој игри, игри "блаженог слепила", испуњеном времену слободе. Према томе, тешко се може оспоравати Финкова тврдња која указује да "слободно вријеме" испуњено игром као стваралачко остваривање живота није исто са "слободним временом" као "истрошеним временом". Из тог разлога, Финк истиче значај проширивања постора времена послје рада и разних друштвених, додали бисмо и породичних, обавеза, што представља посебну вриједност јер се вријеме повећава – ослобађа од нужних сфера (Е. Финк, 1984: 339-40). У те просторе слободе "умеће" се љепота, спонтаност и сâм сан игре (Р. Р. Божовић, 1991: 46). Та испуњеност одређеног времена

истинском игром (умјетничком или спортском) представља право остварење слободног времена. Испуњење, дакле, није било како него оно које тежи пунини времена, слободном времену. Ту се игра јавља као слободно вријеме, које није туђе вријеме, само за интерес, вољу и забаву другог без сопственог уживања у својој игри свог слободног времена, него, напротив, обрнуто то је своја спонтана, стваралачка игра која гради на креативан начин своје неиспуњено вријеме.

Дијете у игри показује, више на млађем него на старијем узрасту, сву раскош игре. Али, то не значи да је дијете самовољно у игри и да не поштује њена правила. Напротив, колико год је дијете самовољно у игри то не значи да се не повинује унутрашњем правилима игре. Михаило Ђурић, тумачећи Ничеово мишљење о дјечјој игри, истиче сљедеће: "Дете које се игра само је на изглед ћудљиво, само се на изглед поводи за својим прохтевима. На изглед зато што дете, доиста може да почне да се игра кад год хоће, као што може да прекине игру кад год хоће. Али, да се игра, и док се игра, дете не иживљава никакву своју самовољу, већ тако рећи несвесно следи унутрашње захтеве игре, повинује се њеним унутрашњим правилностима. Оно, дакле, више служи игри него што располаже њоме" (М. Ђурић, 1984: 183). Празор саме игре, по Ничеу, је, како га тумачи М. Ђурић, у "распусној" дјечјој игри и у распојасаном дионизијском (правом) бивствовању – умјетничком стварању као могућем живљењу. Е ту се поставља круцијално питање да ли је дјететово укупно вријеме слободно, или само оно док се игра, јер ипак се дијете не игра читаво вријеме своје свакодневице. Одрасли посебно знају да одзимају вријеме игре, па онда и слободе, не само дјечи него уопште младима. То чине одређеним обликом претјеране, да не кажемо "насилне", едукације, не знајући да то што чине дјечи, односно хоће да промијене код њих, треба прво да размисле како треба да промијене код себе. То је још Јунг запазио: "све оно што желимо да променимо код деце, треба најпре да пажљиво проверимо да то није нешто што би било боље променити у нама, тако, на пример, наш педагошки ентузијазам" (К. Г. Јунг, 1978: 258). Посебан проблем настаје онда када одрасли "старачки" почињу да дјецу "уводе" у игру или да их исто тако "изводе" из ње, тј. када хоће да "уозбиље" дјечју игру на неозбиљан начин не схватајући да је самоизабрана дјечја игра истовремено невина и озбиљна самодјелатност.

На такву дјечју игру надовезује се битно питање слободног времена код дјетета. Што је дијете на мањем биолошком (добном) узрасту то му је дуже и шире слободно вријеме, прије свега, вријеме за игру. Тиме игра постаје слободно вријеме а слободно вријеме игра. Према томе, како дијете расте и са вишим узрастом оно се више уозбиљује, бива одраслије, али игру, напротив, више унеозбиљује. Дакле, све док дијете игра своју игру, а не нечију друго, споља наметнуту, игра влада њиме, чиме се остварује спонтаност и креативност игре и оно (дијете) само се развија у игри. Игра дијете обузима, држи га "под своје", гдје

баш тада дијете најбоље игра своју игру и бива своје. То је, истовремено, његово најслободније вријеме. Није, дакле, изгубљено вријеме нити празно вријеме које се не попуњава на прави играчки начин.

Умјетник, стварајући тако рећи "дан и ноћ", али само као слободан стваралац, игра своју игру у пуном времену слободе. Иначе, умјетничко обавезно и слободно вријеме често се поклапају, бивају (у)једно, тј. обавезно вријеме није наметнуто него слободно изабрано, које, у ствари, није отуђено као радно вријеме нити као обавезујуће вријеме код низа других човјекских дјелатности. Колико год то вријеме умјетничког стварања, споља гледајући, изгледа исцрпљујуће, напорно, захтијевно, оно је ипак вријеме пуне слободе, људског остваривања, бивствовања, правога избора и надасве пуног умјетничког задовољства. Али, колико је год то умјетнички-стваралачко вријеме самоизабрано, самодјелатно, самоодређено, једном ријечју слободно, оно опет не може у потпуности испунити човјеково будно вријеме, те на неки начин мора постојати вријеме одмора и од тог слободног стваралачког времена. Овдје, дакле, на одређени начин, дође обрнути ред ствари, гдје пасивно вријеме, вријеме одмарања и забављања у односу на активно вријеме, вријеме умјетничког стварања, бива релативно нека врста 'слободног времена' наспрам стваралачког времена, као облик разбихриге и заиста једне потребе која је у функцији друге потребе радикалне, квалитативне стваралачке природе. У ствари, потребе за одмарањем и забавом овдје нијесу у исту сврху као тамо гдје се јављају у компензационој функцији од муко-трпног радног и строго обавезујућег времена. Али, без обзира на то што постоји и вријеме одмора, неке врсте одушка умјетничког стварања, ипак најпотпуније умјетничко вријеме јесте вријеме стварања умјетничког дјела као трансцендирање постојећег у остваривању *novum*-а. А то се одиграва у истински стваралачкој игри, игри стваралачких људских (умјетничких) снага, времену слободе стварања, па, према томе, у најпотпунијем слободном времену. Према томе, ово друго умјетничко вријеме, вријеме пасивног одмарања и вријеме забављачког карактера, пуне опуштености наспрам озбиљног времена стварања мање је вријеме спонтане стваралачке игре, па није ни слободно вријеме у којем се човјек остварује. Али, није ни вријеме пуке припреме за неко озбиљније вријеме а још мање за "распјевано" вријеме или супротно њему за "умртвљено" вријеме, последице свих облика нужности, посебно од нужног радног времена.

Ако прихватимо, строго речено, мишљење да нема потпуне људске слободе без укупног слободног времена или времена слободе, што значи и дијела времена ван обавеза рада, то никако не значи да процеси ослобађања ван рада не могу имати утицај на сам процес рада. Није, дакле, само рад узорак а читави простори људске егзистенције ван њега само пуке последице силе рада. Уколико човјек, друштвене групе, посебно глобално друштво стварно настоје да уте-

меље систем вриједности који је у складу са развојем разноврсних потреба, а прије свега потреба самоодређења човјека у својој укупној егзистенцији, онда то има огромни значај и утицај на процес особања рада (Р. Р. Божовић, 1991: 208-9).

Лешек Колаковски, још док је био марксиста, претјерано очекује од "слободног рада" којег, по њему, може реализовати слободан и аутентичан појединац. Али, добро уочава и уједно ојбашњава појединца који је истовремено производ и сатворац друштвених услова у којима егзистира. Наиме, Л. Колаковски каже: "Индивидуалност се реализује у слободном раду, слободном од услова који га претварају у средство физичког трајања. Појединац је слободан и аутентичан онда када његово сопствено друштвено дјеловање није наметнуто нужношћу, када он у њему реализује самог себе; самим тиме се установљује да појединац није без остатка производ својих услова него је у истој мјери њихов сатворац, да се формирање личности одвија истовремено када личност намеће условима свој властити облик, личност и њене ситуације нијесу узјамно редуктабилни, већ настају кроз перманентни дијалог експресије која оформљује услове са условима који утичу на личност" (L. Kołakowski, 1967: 114). А слободно вријеме и игра у њему или игра као слободно вријеме су оне категорије културе и уопште људске егзистенције у којима се може показати индивидуалност, односно пуна реализација личности. Друго је питање како се данас изводи игра и попуњава слободно вријеме?! Битна својства игре се у савременој цивилизацији све више осушују, а слободно вријеме попуњава често на неадекватан начин. Игре које се одигравају све више губе битна играчка својства и то тако да са све већом професионализацијом игра, посебно спортска, све више постаје нешто друго а што није игра. Играчи у таквој "игри" постају "савремени гладнијатори", уз сопствени пристанак, жељни баснословне зараде и уз њу јавне славе.

Слободно вријеме или игра

Ако у укупном времену људске егзистенције, посебно у слободном времену, има више игре, онда је то вријеме слободније и човјек слободнији у њему. Игра, у ствари, оплемењује вријеме у које човјек живи стварајући претпоставке живљења човјека у слободном времену са више игре или слободном времену игре. Но, не треба претјеривати у томе, па да и онај дио времена које означавамо 'слободним временом' а укупно вријеме поготову, сматрамо да у тоталитету могу бити попуњени игром. Има слободног времена, и то попуњеног стваралаштвом, без игре или са мање играчких захвата. Зато се морамо питати да ли познати теоретичар игре Јохан Хуизинга ипак претјерује када каже: "Готово све значајне исконске дјелатности заједничког људског живљења проткане су игром. Узмимо, нпр., говор, то прво и најсавршеније оруђе што га је човјек себи створио да

би могао саопћавати, поучавати, заповиједати, говор којим он разумије, одређује, утврђује, укратко: именује, што значи – уздиже предмете у подручје духа. Играјући се, дух-творац увијек изнова прелази са тварнога према мисаономе. Иза сваког израза за нешто апстрактно налази се нека метафора, а у свакој метафори скрива се игра ријечи" (Ј. Хуизинга, 1970: 14). Хуизинга иде и даље. Шта се све није, по њему, родило из игре, или је бар повезано са игром?! У светој игри се родио култ, у игри се родило пјесништво, музика и плес су чиста игра, чак се мудрост и знање изразише ријечју, па је и право произашло из обичаја једне друштвене игре. Хуизинга ни ту не заостаје: "Регулисање сукоба оружјем, конвенције племићког живота, све је то саграђено на облицима игре. Стога нам је закључити: у својим првотним фазама култура се одвија у игри. Она не потјече *из* игре, онако као што се жив плод одваја од мајчине утробе, већ се развија у игри и *као* игра" (Ibid., 231-32). Колико је Хуизинга у праву када истиче овакав калеидоскоп животних дјелатности које се развијају у игри и чак настају из игре, питање је, али је ипак сигурно да би живот био пунији и слободнији, тиме и културнији уколико је више испуњен игром. Наиме, живот би био потпунији да је више у њему спонтане игре, поготову стваралачке, а не овакав какав је: *игран* и *изигран*. И сама игра је постала више оно што се догађа и намјешта око ње него она сама. Да не би били изиграни и култура и игра, па и сам човјек, важно је афирмисати *културу игре* и *игру културе* (Р. Р. Божовић, 1991: 33-34).

Ако спонтана стваралачка игра као најозбиљнија "неозбиљност" прожима људску егзистенцију, али не као компензација за њену неозбиљну "озбиљност", већ као истинска људска потреба, тј. потреба која остварује пунину бивствовања човјека, онда заиста игра не "игра" игру, нити се с њом "игра" због неких других циљева изван ње саме. Тиме се остварује пунина игре, истовремено и пунина живота оних који је носе јер она носи њих, а и они с њом и њој живе (Р. Р. Божовић, 1991а: 44). Али, то не значи да је игра све или ништа, односно да је човјек само човјек ако се и док се игра, како то Шилер истиче: "Човек се игра само онда када је у пуном значењу речи човек, и он је само онда човек када се игра" (Ф. Шилер, 1967: 168). Када би било тако и само тако, како наглашава Шилер, онда би се игра и слободно (или најслободније) вријеме у потпуности преклапали и тиме изједначавали. Без обзира на то што најстваралачкије људско дјелање као самодјелање – умјетничко стварање представља својеврсну игру човјекових стваралачких снага, то опет не значи да је човјек потпун само онда када се игра. Филозофско умовање и строга научна дискурзивност као облици (само)стваралачке људске праксе не изводе се само као игра. Још се мање може тврдити да се човјек потпуније не остварује и у тим, поред умјетности, облицима самоостваралачке праксе. Но, то не значи да се човјек потпуно остварује ("завршава") у било којем облику самостваралачке праксе, јер је чо-

вјек увијек још нешто, не понешто, а што треба да буде, оствари се. Наиме, људско биће се налази у сталном процесу постајања, увијек више од онога што је, још оно што није а може да буде (Р. Р. Божовић, 1991а: 41). Та стална људска незакљученост напосто тјера чо-вјека на још Моћи-бити. "Та нецеловитост значи, по Хајдегеру, неку ненамиреност Моћи-бити" (М. Heidegger, 1985: 268). У људској при-роди су запретане или размахане стваралачке могућности које остају неостварене или се остварују крећући се ка недостигнутом.

Уколико човјек има више слободног времена и уколико је оно више попуњено задовољавањем и развојем квалитативно-радикалних потреба вриједносно утемељеним, којима и те како припада спонтано-стваралачка игра, утолико је исти тај човјек слободнији са испуњеним есенцијалним могућностима. У том случају слободно вријеме поприма одлике спонтано-стваралачке игре којима свакако припада игра умјетности, како она у току умјетничког стварања тако и она у току доживљавања умјетничког дјела (умјетничко дјело игра своју игру при-казивања). К. Ж. Дикас настоји да разграничи три битне људске (са-мо)дјелатности: *рад*, *умјетност* и *игру*, гдје се основна *differentia specifica* успоставља на основу постизања циља сваке од њих. Тако је рад као сврсисходна дјелатност са циљем познатим унапријед. Умјетност је, за Дикаса, слична раду као продуктивна, креативна дјелатност, са циљем унутар ње, који се препознаје тек онда када је створено умјет-ничко дјело. Игра је без циља. Дикас изводи закључак који гласи: ум-јетност је *ендотелична* са циљем унутар себе, рад *егзотеличан* са ци-љем унапријед а изван себе, да би игра без циља била *аутотелична* (С. J. Ducasse, 1964: 71-83). Није тешко уочити да Дикас симплифико-вано разграничава умјетност и игру не промишљајући умјетност као својеврсну стваралачку игру и редукујући игру на елементарне играч-ке облике, а који су још "неозбиљни" или могу попримити само "полу-озбиљност", уколико доприносе припреми организма за "озбиљне" и продуктивне дјелатности као што су рад и умјетност (Р. Р. Божовић, 1991а: 47). А игра је, напротив, озбиљна, да не кажемо, најозбиљнија ствар, самодјелатност, исто тако као и умјетност. Уосталом, стваралач-ка игра умјетности представља највећи облик игре.

Слободно вријеме као игра, а и *игра као слободно вријеме* представљају оне облике свакодневног живота људске егзистенције који означавају ослобађајући начин живљења. Слободно вријеме и игра су међусобно условљени тако да нпр. ако нема слободног вре-мена одакле ће бити и игре, или ако нема игре непотпуно ће бити слободно вријеме, односно више обавезујуће него слободно. Према томе, слободно вријеме и игра увијек се налазе у комплементарном самодјеловању. Тиме, слободно вријеме и игра представљају вријед-ности осмишљеније људске егзистенције, а игра сама исконску по-требу човјека, све од дјетета па до старца.

Литература

- Божовић, Р. Р. (1991), *Култура потреба*, друго издање, Београд: Научна књига.
- Божовић, Р. Р. (1991а), *Умјетност игре*, Нови Сад: Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 91.
- Гадамер, Х. Г. (1978), *Истина и метода*, Сарајево: "Веселин Маслеша".
- Ducasse, С.Ј. (1964), *Creature Art, Work and Play*, у књизи: *Creativity in the Arts* (contemporary Perspectives in Philosophy Series), Edited by Vinernt Tomas, New Jersey : Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs.
- Ђурић, М. (1984), *Ниче и метафизика*, Београд: Просвета.
- Јунг, К. Г. (1978), *Дух и живот*, (Одјељак: *О постојању личности*), Одабрана дела, Књига трећа, Нови Сад: Матица српска.
- Kotakowski, L. (1967), *Kultura i fetysze*, (Zbiór gasprw), Warszawa: Państwowe Wydwnicwo Naukowe.
- Марић, С. (1979), *Игре и збиља*, Предговор за књигу: Р. Кајоа, *Игре и људи*, Београд: Полит.
- Ниче, Ф. (1984), *Рођење трагедије*, Београд: БИГЗ.
- Финк, Е. (1987), *Основни феномени људског постојања*, Београд: Полит.
- Heidegger, М. (1985), *Битак и вријеме*, Загреб: Напријед.
- Хуизинга, Ј. (1970), *Ното ludens*, Загреб: Матица хрватска.
- Шилер, Ф. (1967), *О естетском васпитању човека*, у: *О лепоти*, Београд: Култура.

Ratko R. Božović, Nikšić (Montenegro)

PLAY OR FREE TIME, FREE TIME OR PLAY

Summary

This paper explores the relationship between play and free time. It strives to show that play mostly takes place during free time, and, on the other hand, that free time is fully realized only through a play, especially through a child's play and artistic play. In fact, there is no play without free time, and there is no truly complete free time without a play. Such a relationship between a play and free time leaves room for assumption that play appears as free time, and free time as a play, which is, in a certain way, the exercise of freedom. That is why only the true, unspoiled play and the right time for being free as well as the freedom of time make free time and free play.

Play and free time are not two types of difference but, on the contrary, of sameness. If time is filled with pure play or some forms of it expressed through other (self) activities, especially self-activities of artistic nature, free time is even freer and a person who is playing is fully expe.

Key Words: Play, Child's play, Artistic Play, The Art of Play, Free Time, Freedom of Time, Time for Being Free